

الگوی سبک زندگی اسلامی در ارتباط با خویشاوندان (با تاکید بر آیات و روایات)

رویا صفری^۱

^۱ طلبه سطح سه مرکز تخصصی ریحانه البی (س)

نویسنده مسئول:

رویا صفری

چکیده

سبک زندگی ابعاد مختلفی دارد. بعد دینی نوع وحیانی سبک زندگی جوامع بشری محسوب می شود. و به مسلمانان آموخت گه چگونه معاش و معاد خودرا براساس آموزه های اسلامی و وحیانی تنظیم کنند. سبک زندگی اسلامی پیوند با خویشاوندان و نیکی به آنان از راه های مهم رشد و تعالی و تقرب به خداوند متعال است. با توجه به اینکه در سال های اخیر سبک زندگی اسلامی متاثر از غرب قرار گرفته است باز خوانی سبک زندگی اسلامی با تحقیق در متون فقهی و استخراج الگوهای اصیل اسلامی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. آیات و روایات تعالیم و دستوراتی را در ارتباط با خویشاوندان به عنوان الگوی سبک زندگی در اختیار ما ن قرارداده است. عمل به آموزه های دین در رابطه با خویشاوندان سعادت فرد ، خانواده و در نهایت جامعه را تضمین می کند. پژوهش حاضر با استفاده از روش کتابخانه ای به بررسی الگوی سبک زندگی اسلامی در ارتباط با خویشاوندان با تاکید بر آیات و روایات می پردازد.

کلمات کلیدی: الگو، سبک زندگی، اسلامی، خویشاوندان.

مقدمه

سبک زندگی از الگوهای فرهنگی رفتاری و عادتی شکل می‌گیرد، که افراد به طور روزمره آن‌ها را در زندگی فردی و اجتماعی خود به کار می‌گیرند. تمام اجتماعات انسانی، از ابتدای تاریخ تاکنون دارای سبک زندگی خاص خود بوده و از الگوهای رفتاری متناسب با شاخص‌های فرهنگی خود برخورداربوده‌اند. سبک زندگی در تلقی اسلامی به واقعیتی بنیادی اشاره دارد که زمینه غایی تمام مفهوم پردازی‌ها، تعاریف و روایت‌های فرهنگ و تمدن از آن سرچشمه می‌گیرد. سبک زندگی ابعاد مختلفی از جمله بعد علمی، دینی، پژوهشی، اجتماعی و... دارد. درباره بعد دینی می‌توان به ظهور ادیان الهی اشاره کرد. ادیان الهی، خود القاء‌کننده نوع وحیانی سبک زندگی برای جوامع بشری است. در این میان مکتب اسلام با آن فقه و پویا و فراگیر خود سبک زندگی جدیدی براساس آموزه‌های دینی به جوامع بشری و مسلمانان ارائه می‌کند آن چنان که مسلمانان صدر اسلام کاملاً به این نوع سبک زندگی خو گرفته بودند و هرچیزی را که با سبک زندگی اسلامی سازگار نبود طرد می‌کردند. با توجه به اینکه در سال‌های اخیر سبک زندگی اسلامی متاثر از سبک زندگی غربی قرار گرفته است، لذا ضروری است به جهت جلوگیری از رسوخ فرهنگ غربی با معروف و عرضه سبک زندگی با تحقیق در متون دینی به عنوان سبک زندگی اسلامی معروفی و با عمل به آن از گرایش به سبک زندگی غربی پرهیز شود. در این راستا پژوهش حاضر به شاخصه‌های ارتباط با خویشاوندان بر گرفته از قرآن و روایات معصومین (سلام الله علیہما) به عنوان مهمترین منابع استخراج سبک زندگی می‌پردازد.

الگوی ارتباط با خویشاوندان با تأکید بر آیات و روایات

صله رحم

اسلام تحکیم پیوندهای خویشاوندی و استحکام روابط خانوادگی را به شدت مورد تأکید و توجه قرار داده و صله رحم و رسیدگی به بستگان را به عنوان یک ارزش الهی واجب کرده است و خدای متعال آن را در ردیف پرستش خویش قرار داده، می‌فرماید: «خدارا بپرستید و هیچ چیز را شریک او قرار ندهید و به پدر و مادر و خویشان نیکی کنید». در جای دیگر می‌فرماید: «بترسید از آن خدایی که به نام او از یکدیگر درخواست می‌کنید؛ و درباره ارحم کوتاهی نکنید، همانا خداوند مراقب شماست».^۱

امیرمؤمنان (علیه السلام) نیز به فرزندش چنین سفارش می‌کند: «خویشانت را گرامی بدار، زیرا آنان بال و پر تو هستند که با آنان پرواز می‌کنی و اصل و ریشه تومی باشند که به ایشان باز می‌گردی و دست (باور) تو هستند که با آنها (به دشمن) حمله می‌کنی (و پیروز می‌شوی).^۲

این همه تأکید و سفارش نسبت به صله رحم در قرآن و احادیث، بیانگر ضرورت و نقش حیاتی آن است. در منابع فقهی ما نیز چنین آمده است: «صله رحم مطلقاً واجب است هر چند که خویشاوندان انسان مرتد یا کافر باشند» (امام خمینی(ره)، بی‌تا، ج ۱، ص ۴۸۷). به عبارت دیگر کفر و فسق سبب سقوط حق خویشاوندی نمی‌شود، بلکه صله رحم در این‌گونه موارد نیز امری پسندیده است و چه بسا موجب هدایت و نجات آنها از گمراهی شود. راوی می‌گوید: به امام صادق (علیه السلام) عرض کرد: «کسانی با من خویشاوندی دارند، اما با من هم عقیده نیستند، آیا برای آنان بر عهده‌ام حقی است؟ فرمود: بله؛ حق خویشاوندی را چیزی قطع نمی‌کند و اگر با تو هم عقیده باشند، برای آنان دو حق است؛ یکی حق خویشاوندی و دیگری حق اسلام (مجلسی، ۳، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۱۳۱).

صله رحم از سفارش شده‌های دین میین اسلام می‌باشد که اگر احیا شود، از بسیاری فسادهای اخلاقی و اجتماعی جلوگیری خواهد شد. اثرات فردی و اجتماعی این سنت الهی به حدی است که در صورت اجرا شدن، استحکام روابط فرد و خانواده و در نهایت جامعه را به دنبال خواهد داشت.

صله رحم از راههایی است که توسط آن می‌توان اصلاح و پیشرفت اجتماع عظیم جامعه انسانی را صورت داد. خداوند بزرگ که تمامی ابعاد وجود انسان و نیازهای او را درنظر داشته و انسان را فطرتاً فردی اجتماع‌گرا آفریده است، صله رحم را نیز راهی برای پاسخگویی به نیاز فطری انسانی قرار داده تا به وسیله آن خود را به اجتماع متصل کند و از اثرات مادی و معنوی این فریضه الهی بهره‌مند شود.

^۱ نساء، (۴) ۳۶ «وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدِينِ احْسَنُوا وَبِذِي الْقُرْبَى...»

^۲ همان، ۱ «وَأَنْفَوْا اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ أَنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»

^۳ نهج البلاغه، نامه ۳۱ «أَكْرَمَ عَشِيرَتَكَ، فَإِنَّهُمْ جَنَاحُكَ الَّذِي بِهِ تَطْيِيرُ، وَأَصْلُكَ الَّذِي إِلَيْهِ تَصْبِيرُ، وَيَدْكَ الَّذِي بِهَا تَصْوُلُ»

پیوند و ارتباط با خویشاوندان که در لسان شرع صله رحم نامیده می شود؛ به این معنی که کسانی که از طریق پدر و مادر به انسان منسوبند، مورد احترام خاص قرار گیرند تا جایی که در تمام امور به آنان رسیدگی شود و این پیوند و آگاهی از حالات یکدیگر را تا پایان عمر از دست ندهند (حیدری نراقی، ۱۳۹۱، ص ۲۸۹). آن قدر به صله رحم در اسلام سفارش اکید شده است، که پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: «سِرَّتَهُ صِلْ رَحْمَكَ؛ ارزش دارد یک سال مسافت را پیموده تا صله رحم انجام دهی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۸۳). در آیه ۲۵ سوره مبارکه رعد نیز آمده است «وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِبْتَأَقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمْرَ اللَّهَ بِهِ أَنْ يَوْصِلَ وَيَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَعْنَاءُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارُ»؛ این آیه هشدار می دهد که قطع رحم نکنید، بعد بیان می دارد که این ها، کسانی هستند که به لعنت خدا گرفتار می شوند. انسان هایی که خود و بدون دلیل ترک صله رحم کند، لعنت خدا بر آنها شامل می شود و عاقبت بدی در روز قیامت بر آنها است.

سبک اسلامی در صله رحم با خویشاوندان

حمایت جانی

می توان گفت که بزرگ ترین مرتبه صله رحم، رسیدگی جانی به خویشان است و آن در جایی است که جان یکی از بستگان در خطر باشد که در این صورت وی باید تا پای جان بایستد و از خویشاوندان خود - در چارچوب اسلام و معیارهای مکتبی - دفاع کند، تا ضرر را از او دفع نمایند. رسول خدا (صلی الله علیه وآلہ وسلم) فرمود: «هر کس با جان و مالش، صله رحم کند، خدای متعال اجر صد شهید به او می دهد» (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۶، ص ۲۸۷).

حمایت های مالی

محسوس ترین چیزی که در ارتباط با خویشاوندان به ذهن عموم مردم خطور می کند، مسائل مالی و اقتصادی آن هاست، شاید به همین دلیل است که در قرآن کریم بر اکرام ایتم خویشاوند تاکید شده است (بلد، ۱۱-۱۵). کمک به همنوعان، به ویژه خویشاوندان موضوعی است که در سیک زندگی اسلامی از هر مسلمانی خواسته شده و هر مسلمان از آن جا که برادر مسلمان دیگر است، اگر برادر مسلمانش را در مشکلات گرفتار دید، باید در حد توان خود در حل آن کوشش نماید (محمد شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۸). اگر در مواردی میان بستگان افراد نیازمند وجود دارد، رسیدگی مالی به ایشان لازم است. این گونه مسائل ریشه در فطرت انسان دارد و اسلام نسبت به آن تاکید فراوانی دارد، تا آنجا که قرآن کمک به بستگان را جزء حقوق مالی محسوب می کند و آنجا که سخن از کمک اقوام به میان آمده، آن را به عنوان یک حق واجب ذکر کرده، می فرماید: «وَ آتِ ذَلِقَرْبَى حَقَّهُ وَ الْمِسْكِينَ؛ حَقَّوْ خَوْيِشَاوَنَدَنَ وَ مِسْكِينَ رَا اَدَّا كَنْ» (اسراء، ۲۶). امیر مؤمنان علی (علیه السلام) نیز می فرماید: «فَمَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَا لَمْ فَلِيَصِلْهِ بِهِ قَرَابَةً؛ كَسَى كَهْ اَزْ سَوَى خَدَا ثَرَوَتِي بَهْ دَسْتَ آوَرَدْ، بَاِيدْ بَسْتَگَانَ خَوِيشَ رَا بَهْ وَسِيلَهْ آنَ دَسْتَگَيرِيَ كَنَدْ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۴۲).

ارتباط با خویشاوندان و صله رحم امری ضروری در دین مبین اسلام است و یکی از اصلی ترین ترغیب و تاکید براین مطلب، رفع نیازمندی های مالی و حل سختی ها و مشکلات اقتصادی خویشاوندان است. اسلام بیان می کند، که کمک و مساعدت به خویشاوندان نیازمند، هم اتفاق است و هم احسان توأم با صله رحم. «وَلَا يَأْتِلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةُ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَيَعْفُوا وَلَيَصْنَعُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْفُرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ عَفْوٌ رَحِيمٌ» و نباید صاحبان ثروت و نعمت از شما درباره خویشاوندان خود و در حق مسکینان و مهاجران راه خدا از بخشش و اتفاق کوتاهی کنند، باید مؤمنان عفو و صفح پیشه کنند و از بدیها در گذرند، آیا دوست نمی دارید که خدا هم در حق شما مغفرت (و احسان) فرماید؟ و خدا بسیار آمرزند و مهربان است» (نور، ۲۲).

اتفاق به خویشاوندان از چنان اهمیت و اولویتی بر خوردار است که در صورت وجود نیازمند در اقوام و بستگان نوبت به پرداخت صدقه به دیگران نمی رسدو در روایات معمصومین (علیهم السلام) به آن تاکید شده است ، رسول اکرم (صلی الله علیه و آله در وصیتی به حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «ای علی با داشتن خویشاوند فقیر صدقه دادن به دیگران جایز نیست» (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۸).

حمایت عاطفی

شاید برخی تصور کنند که اصرار و تاکید اسلام درباره صله رحم برای افرادی است که تمگن مالی دارند و اشخاصی که از نظر مالی در تنگنا هستند و توان رسیدگی به دیگران را ندارند، برایشان لازم نیست. این تصور نادرستی است، زیرا هدف از صله رحم برقرار کردن ارتباط و پیوند عاطفی با خویشاوندان است و این ارتباط از راههای گوناگونی امکان پذیر است. گاهی رفتنهای منازل خویشان، سلام و احوالپرسی، تلفن زدن و نامه نوشتن، محبت ایجاد می‌کند و سبب دلجویی از خویشان می‌شود. به فرموده امیر مؤمنان (علیه السلام) : «صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَلَوْ بِالْتَّسْلِيمِ؛ بَا بِسْتَكَانِ خُودِ صَلَهُ رَحْمٌ كَنِيدُ، گرچه با سلام کردن (به آنان) باشد» (کلینی ۱۳۶۹، ج. ۲، ص ۱۵۵). امام صادق (علیه السلام) نیز می‌فرماید: «پیوند میان برادران آن‌گاه که پیش هم هستند، دیدار همدیگر است و در مسافرت نامه نوشتن به یکدیگر» (همان، ص ۶۷۰).

گاهی نیز شرکت در غم و شادی خویشان از موارد صله رحم است؛ شرکت در مراسم تشییع جنازه و مجالس ترحیم و دلجویی از بازماندگان آنان، و نیز شرکت در مجالس جشن و سرور آنان، رسیدگی عاطفی محسوب می‌شود که در تقویت و تحکیم رابطه خویشاوندی نقش مؤثری دارد.

رسیدگی و پیوستن به فامیل از عبادات بسیار پارچی است که لازم است انسان قسمتی از اوقات خود را وقف دیدن آنان کندو از خویشان دور و نزدیک دلجویی کرده، رفع مشکلاتشان نماید. ترغیب زیاد اسلام به این مساله بیشتر برای رفع نیازمندی‌های مالی و غیر مالی و حل سختی‌ها را راهنمایی و درمان دردها است و خیال نشود که اوقاتی که در پیوند خویشان مصرف می‌شود، بیهوده از دست می‌رود (حیدری نراقی، ۱۳۹۱، ص ۲۸۶). آن‌چه روحیه‌ها را شاداب و زندگی‌ها را با صفا می‌سازد، دیدار باخویشاوندان و آشنایان است.

امام صادق (علیه السلام) به اصحاح خویش سفارش فرمود: «بِهِ دِيَارِ وَ مَلَاقَاتِ يَكِيدِيرِ بِرُويِداوَمِرِ ما رَا يَادِكَنِيدِ وَ بِهِ يَادِ آَريِدِ وَ آَنِ رَا زَنَدِهِ نَگَهِ دَارِيدِ». این حدیث محتوای سازنده، تربیتی، جهت دار و هدف دار بودن دیدارها را تبیین می‌کند. ملاقات‌هایی که شیعیان اهل بیت داشتند، محتوایی مکتبی داشتو ب سفارش امام می‌باشد در جهت احیای امر و زنده نگه داشتن مرام و مکتب و فلسفه سیاسی امامت حرکت کرد، تا امت، روح و جان یابد و به بی راهه نیفتد (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۴).

قطع ارتباط در صورت مشاهده گمراهی غیرقابل بازگشت طبیعی است، هرگزی که با افراد خانواده‌ی خود رابطه‌ی عاطفی دارد، مایل نیست از آن‌ها جدا شود، یا رودروی آنان بایستد، اما اگر آنان رودرروی خداویغمبر قرارگرفته‌اند در مقام ستیر و دشمنی با خدا برآمدند، انسان نباید تحت تاثیر این عواطف قرار گیرد.. «فَلِإِنْ كَانَ آَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالُ افْتَرَقْتُمُوهَا وَتِجَارَةً تَخْشُونَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنَ تَرْضَوْنَهَا أَخْبَرَ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجَهَادِ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْفَاسِقِينَ» (ای رسول ما امت را) بگو که اگر شما پدران و پسران و برادران و زنان و خویشاوندان خود و اموالی که جمع آورده‌اید و مال‌التجاره‌ای که از کسادی آن بیناکید و منازلی را که به آن دل خوش داشته‌اید بیش از خدا و رسول و جهاد در راه او دوست می‌دارید منتظر باشید تا خدا امر خود را جاری سازد (و اسلام را بر کفر غالب و فاتح گرداند و شما دنیا طلبان بدکار از فعل خود پشیمان و زبانکار شوید) و خدا فساق و بدکاران را هدایت نخواهد کرد (توبه، ۲۴).

ایه مورد بحث ما را برس دوراهی قرارداده است از آن دو راه باید یکی را انتخاب کنیم: یا ارتباط و دوستی با خویشاوندان و اعضای خانواده و یا ارتباط با خدا. اگر اعضا خانواده را برگزینیم و آنان را محبوب تر بدانیم، رابطه با خدا را قطع می‌شود و به فرموده خداوند متعال در این آیه باید در انتظار عذاب الهی باشیم (صبح‌یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۳).

حمایت فکری به همراه نیکی کردن به خویشاوندان

رسیدگی فکری در جایی است که یکی از بستگان انسان برای هدایت شدن نیاز به راهنمایی دارد. به عنوان مثال: یکی از اقوام انسان اهل نماز و روزه نیست، اگر نزد او رفتنهای راهنمایی کردن، از فضیلت نماز و روزه سخن گفتن و ترساندن از پیامدهای ترک نماز و روزه در او مؤثر می‌شود، بر انسان لازم است که نزدش رفته و به او کمک فکری کند که امر به معروف و نهی از منکر است. به استفتایی در این زمینه توجه فرمایید: «آیا انسان می‌تواند از نظر شرعی با خویشاوندانی که بی‌تقوا و بی‌نماز و ضد انقلاب‌بند از قبیل پدر، مادر، خواهر و غیره قطع رحم نماید؟ جواب: قطع رحم جایز نیست، ولی باید آنها را با مراعات موازین امر به معروف و نهی از منکر کند» (امام خمینی(ره)، بی‌تاج، ۱، ص ۴۸۸). اهمیت نیکی به خویشاوندان به اندازه‌ای است که خداوند آن را پس از امر به نیکی به والدین بیان فرموده است. پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمود: «آیا به شما بگویم بهترین اخلاق در دنیا و آخرت چیست؟ نفتند بله یا رسول الله. حضرت فرمودند: بهترین اخلاق این است که با ارحم و خویشان خود که از تو بربده اند، ارتباط برقرار کنی و به کسی که تو را محروم ساخته است بخشن نمایی و از کسی که به تو ستم نموده بگذری» (قاسمی، ۱۳۸۷، ص ۳۱۷).

صله رحم نزد خدای سبحان از نظر پاداش، سریع ترین عبادت شمرده می شودو افزون بر پاداش اخروی، پاداش دنیوی و زود هنگام برای آن مقرر شده است؛ به گونه ای که خاندان گناهکار هم با رعایت صله رحم میان خود، دارایی آن ها فزونی می یابدو با نیکی به یکدیگر بر عمرشان افزوده می شود (شبیدنی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۴۶).

جلوگیری از آزار و حفظ ادب و احترام خویشاوندان

یکی از بهترین روش های صله رحم با خویشاوندان، ترک اذیت و آزار آنان است. بدین معنا پرهیز از غیبت، تهمت، زخم زبان و شماتت آنان، دخالت نکردن در زندگی آنها به عنایین مختلف، عیجوبی نکردن از آنان و... از بهترین موارد صله رحم است. اگر کسی نمی تواند به بستگان خود کمک مالی کند، لاقل باید زمینه اذیت و آزار آنان را فراهم نکند. امام صادق (علیه السلام) در این باره می فرماید: «بهترین چیزی که به آن صله رحم می شود، خودداری کردن از اذیت و آزار آنان است» (کلینی، ۱۳۶۹ ج ۲، ۱۵۱). همچین ادب ارزش انسان را بالا می برد، شخصیت و عزت آدمی را افزایش می دهد، باران او را زیاد می کند، مقام فرد را در بین خانواده و خویشاوندان بالا می برد و موجب جذب رحمت الهی می شود (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۱۷). یکی از مواردی که در روایات ، احترام به آن سفارش شده، احترام به خویشاوندان و بستگان است. امام علی (علیه السلام) در نامه ۳۱ نهج البلاغه به امام حسن (علیه السلام) می فرماید: «أَكْرِمْ عَشِيرَتَكَ، فَإِنَّهُمْ جَنَاحُكَ الَّذِي بِهِ تَطْبِيرُ، وَأَصْلُكَ الَّذِي إِلَيْهِ تَصْبِيرُ، وَيَدِكُ الَّتِي بِهَا تَصُولُ»؛ خویشاوندان را گرامی دار؛ زیرا آن ها پروبال تو می باشند، که با آن پرواز می کنی، ریشه تو هستند که به آن ها باز می گردی، و دست نیرومندتو می باشند که با آن حمله می کند (نهج البلاغه، نامه ۳۱).

معنای احترام در دین اسلام بسیار گسترده است. هرنوع عملکرد که سبب بزرگداشت شخص مقابل گردد؛ احترام گفته می شود. سلام کردن، مصافحه و سایر آداب پسندیده بیانگر احترام به دیگری است. بنابراین ما باید در رفتارمان با اطرافیان و بالاخص خویشاوندان رعایت ادب و وقار را نموده و احترام آن ها را نگه داریم، در برخورد با آن ها مراعات حال آن ها را بکنیم و از سخنان بی جا و بی مورد بپرهیزیم. تحکیر آنان، سبک شمردن آنان، سبک حرف زدن با آنان خلاف شرع ، و عملی دور از اخلاق و کرامت است (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۴۹۴).

خداؤند متعال در قرآن کریم می فرماید: «وَلَا تَقْرِبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَى الِّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَسْنَدَهُ وَأُوفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَارُوكُمْ بِهِ لَعْلَكُمْ تَذَكَّرُونَ» (اععام، ۱۵۲). «و هرگز به مال یتیم نزدیک نشوید جز به آن وجه که نیکوتراست تا آنکه به حد رسید و کمال رسید. و به راستی و عدالت، کیل و وزن را تمام بدھید. ما هیچ کس را جز به قدر توانایی او تکلیف نکرده ایم. و هرگاه سخنی گویید به عدالت گرایید هر چند درباره خویشاوندان باشد، و به عهد خود وفا کنید. این است سفارش خدا به شما، باشد که متذکر و هوشمند شوید».

رعایت شان اقوام ، وحیثیت آنان از نظر کتاب خدا تا حدی است که خداوند دستور می دهد، در سخن گفتن خود نسبت به اقوام عدالت را مراعات نمائید.

برخی آداب معاشرت با خویشاوندان

تواضع و فروتنی

تواضع و فروتنی از مهم ترین ویژگی مومنان است. قرآن کریم از آن به تعبیر «واخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» و پر با مرحمت بر تمام پیروان با ایمان به تواضع بگستران (شعراء، ۲۱۵). انسانی که خود را بنده خدا می داند، و تمام نعمت هایی که از آن بهره مند است از خدا می داند، و همه را بهتر از خود به حساب می آورد، و خلق را بندگان حق می شمارد، حقیقت برای خود در این پهن دشت هستی چیزی قائل نیست ، غرق در فروتنی و تواضع است. این برخورد متواضعانه با اطرافیان و خویشاوندان است که به انسان عزت و شرف می دهد و محیط زندگی با دوستان و آشنایان و بالاخص خویشاوندان را به مکان گرم و بات صفا تبدیل می کند و پیوند بین اقوام را محکم تر می کند (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۲۳). امام صادق (علیه السلام) از پدرش روایت می کند: «از تواضع ، نشستن در جلسه عمومی یا خانوادگی است؛ در جایی که خالی است، سلام کردن به هر کسی است که با او دست دهد، و ترک جدال و بگو مگواست. گرچه حق با انسان باشد، و اینکه انسان دوست نداشته باشدیر پاکی و تقوای در بین مردم ستایش شود» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۱۱۸).

حسن خلق و خوش روی

حسن و خلق ، واژه ای است که ترسیم کننده روحی زلال و طبیعی بلند و رفتاری جاذبه دار باشد. چیزی که مهم ترین شاخصه رفتار هر مسلمان است و معیار کمال ایمان هر مومن؛ آن گونه که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز به این فضیلت متعالی آراسته بود. خداوند درباره این ویژگی رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «فَيَمَا رَحْمَةً مِنَ اللَّهِ لِنُتَّلَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ قَطَا عَلِيِظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاغْفِ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَأْوْرُهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَرَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و برمهر] شدی و اگر تندخو و سختدل بودی قطعا از بیرامون تو پراکنده می شدند پس از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه و در کار[ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می دارد» (آل عمران، ۱۵۹). بخشی از اخلاق نیکو ، در خوش رویی متجلی می شود، بخشی در خوش خوییو بخشی در خوش گویی. کلام نرم، رفتار شایسته ، گفتار مودبانه وجاذبه دار، تحمل فروان ، حلم، بردباری و چهره گشاده و بشاش از جلوه های حسن خلق است (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۳). پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در این باره می فرماید: «انسان در پرتو خوش رویی، به مقام و رتبه روزه داران شب زنده دار می رسد» (محمدی ری شهری، بی تا، ص ۱۴۰).

رازداری

در زندگی فردی و اجتماعی انسان اموری وجود دارد که فاش شدن آن ها در نتیجه ، آگاه شدن دیگران از آن ها نه تنها منافع فرد را به خطر می اندازد و برایش خطراتی به همراه می آورد، بلکه ممکن است اشخاص مرتبط با او را نیز متأثر کنند. افشاری اسرار، نشانه ضعف نفس و سستی اراده است. در مقابل کتمان راز دلیل قوت روح و کرامت نفس است و ظرفیت شایسته و بایسته انسان را می رساند. حفظ اسرار را باید از خداوند آموخت ، اگر خداوند ، کارهای پشت پرده و پنهانی بندگانش را افشا کند، آیا دیگر کسی با کسی دوست می شود؟ آیا دیگر برای کسی آبرویی باقی می ماند؟ آبرو از هر سرمایه ای بالاتر است و با رازداری می توان آبروداری نمود (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۴۸).

امام رضا (علیه السلام) مومن راستین را کسی می داند که دارای سه خصلت و سنت باشد: سنتی از پروردگار، سنتی از پیامبر، سنتی از ولی خدا، آن گاه سنت و روشنی را که مومن باید از خداوند آموخته و به کاربندد ، رازداری معرفی می کند (محمدی ری شهری، بی تا، ص ۴۲۶).

صدقاقت و راستی

صدقاقت و راستی از جمله مفاهیم بلندی است که قرآن کریم ، مومنان را بدان دعوت نموده است و پاداش صدقاقت و راستی را به «فوز العظيم» تعبیر نموده است: «قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقَهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» خدا گوید: این روزی است که صادقان از راستی خود بهره مند می شوند، برای آنها بهشت‌هایی است که از زیر درختانش نهارها جاری است و در آن به نعمت ابدی متنعمند؛ خدا از آنها خشنود و آنها از خدا خشنودند. این است فیروزی و سعادت بزرگ» (مائده، ۱۱۹).

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نیز فرمود: «اقربکم منی غدا فی الموقف اصدقکم فی الحديث و ادکم للامانه واوفاکم بالعهد... نزدیک ترین شما به من در موقف قیامت ، کسی است که راستگوتر، امانت دارتر و با وفاتر به پیمان باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۹۴). فرد مومن با خویشاوندانش صادق است واز هرگونه عمل منافقانه دوری می گزیند، زیرا اوی به دلیل ایمانش از جمله کسی شمرده می شود که بنابرآیه شریقه قرآن « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِيَنِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّهُمْ أَذْلَهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعْرَهُ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً لَائِمٍ ذَلِكَ فَضلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيِّمٌ» ای گروهی که ایمان آورده اید، هر که از شما از دین خود مرتد شود به زودی خدا قومی را که بسیار دوست دارد و آنها نیز خدا را دوست دارند و نسبت به مؤمنان سرافراز و مقتدرند (به نصرت اسلام) برانگیزد که در راه خدا جهاد کنند و (در راه دین) از نکوهش و ملامت احدي باک ندارند. این است فضل خدا، به هر که خواهد عطا کند و خدا را رحمت وسیع بی منتهاست و (به احوال همه) دانا است. همنشینی و همراهی با راستگویان ، یکی از عوامل تربیت و جلوگیری انسان از انحراف است (مائده، ۵۴).

عفو و گذشت

هر انسانی ممکن است در رفتار و کردار در حق اطرافیان و خویشاوندان خود دچار لغزش و اشتباه شود و حقوق آنان را زیر پا بگذارد، اشتباه و خطای که قابل بخشش و گذشت باشد، برخویشاوندان و دوستان لازم شرعی و اخلاقی است که همدیگر را عفو کنند و از خطای یکدیگر بگذرند در حق همدیگر احسان و نیکی کنند. عفو و گذشت از موارد احسان می باشد و به اندازه ای مهم است که قرآن مجید اجر عفو کننده را برخدا می داند (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۰۶).

یکی از وظایف اساسی ما در معاشرت و برخوردها دیگران به ویژه خویشاوندان داشتن روحیه اغماض و گذشت از خطاهای و بدیهای آن ها است. آسایش روانی انسان در این است که او به جز مواردی که حقی از دیگران ضایع می شود یا به گستاخی بیشتر طالمان می انجامد، روش مسالمت و مدارا با دیگران را درپیش گیرد.

عفو و بخشش از صفات خداوند است و یکی از درخشان ترین نشانه های بزرگواری و جوانمردی است. کسی که از این ویژگی عالی بهره مند گردد، دیگران را می بخشد در حالی که می توانند از آن ها انتقام بگیرند (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۱).

نصیحت و خیرخواهی

از نشانه های مسئولیت پذیری مومن در قبال خویشاوندانش، نصیحت و خیرخواهی است. این شیوه جامعه و مردم را بهتر از راهنمایی های دلسوزانه و انتقادهای سالم و سازنده بهره مند می کند.

نصیحت و خیرخواهی دارای بھر هی دنیایی و آخرتی و قبول نصیحت از ناصح موجب نورانیت حیا و شرم و کم رویی را باید کنار گذاشت، زیرا جای حیا نیست (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۱۶).

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «کسی که برادرش را در برنامه ای زیان بار ببیند و قدرت دفع آن را داشته باشد، ولی برای حفظ او از خطر اقدام نکند، و به او هشدار ندهد بدون تردید به برادر مومن خود خیانت ورزیده است» (حیدری نراقی، ۱۳۹۱، ص ۲۸۹).

نتیجه گیری

رفتارهای انسان تعیین کننده دنیا و آخرت او است بنابراین وی در انتخاب رفتار و سبک زندگی مختار است اما رها نیست در واقع تعریف و فهم از حقیقت انسان و جهان تعیین کننده سبک زندگی است؛ اگر تمام لحظات زندگی انسان، رفتارها و احساسات وی بر اساس آرمان ها و اصول اسلام پایه ریزی شود سبک زندگی، اسلامی می شود.

سبک زندگی نشان دهنده میزان نفوذ یک نظام، فرهنگ و تمدن در متن جامعه است و تمام تمدن ها و نظام های فکری برای حفظ بقای خود تلاش می کنند تا یک سبک زندگی مشخصی به مردم ارائه دهند زیرا تا یک نظام به سبک زندگی تبدیل نشود آرمان هایش اجرا نخواهد شد و اگر جامعه ای سبک زندگی یک نظام را نپذیرد به این معنا است که مبانی فکری و ارزش های آن نظام را قبول ندارد. بنابراین سبک زندگی نشان دهنده میزان حضور ارزش های جامعه در رفتارها است. رعایت الگوی سبک زندگی تعالیم و دستورات اسلامی در رابطه با خویشاوندان باعث بالندگی افراد جامعه و در نتیجه تقویت و پیشرفت نظام اسلامی را در پی خواهد داشت.

منابع و مراجع

- ۱- قرآن
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، انتشارات ام ابیها، قم، ۱۳۸۸.
- ۴- حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، ج ۶، انتشارات: موسسه آل بیت علیهم السلام لاحیاء التراث، قم، ۱۴۱۶.
- ۵- حیدری نراقی، علی محمد، رساله حقوق امام سجاد(ع)، انتشارات: نراقی، چاپ ۳۹، قم، ۱۳۹۱.
- ۶- خمینی (ره)، روح الله، استفتائات از محضر امام خمینی(ره)، ج ۱، بی جا، بی تا.
- ۷- شب دینی پاشاکی و همکاران، مولفه ها و شاخص های سبک زندگی اسلامی، انتشارات: زمزم هدایت، قم، ۱۳۹۴.
- ۸- قاسمی، محمدعلی، زندگی بهتر، انتشارات: جلوه کمال، قم، ۱۳۸۲.
- ۹- کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ناشر: کتابفروشی علمیه اسلامیه، تهران، ۱۳۶۹.
- ۱۰- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱ و ج ۲، بیرون، دارالحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- ۱۱- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۲، نشر: بیاس، تهران، بی تا.
- ۱۲- مصباح یزدی، محمدتقی، مشکات، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، قم، ۱۳۹۱.
- ۱۳- فامیل مداھیان، مرضیه، (۱۳۹۷) شاخص های سبک زندگی اجتماعی اسلامی از منظر آیات و روایات، چاپ نشده، حوزه علمیه خواهران، قم.